

دانشگاه قم

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد فلسفه و کلام

عنوان:

هویت انسان و عناصر سازنده آن از دیدگاه صدر (ره)

استاد راهنما:

سرکار خانم دکتر زهرا خزاعی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر علی اله‌بداستی

نگارنده:

اکرم تفتی

زمستان ۱۳۹۰

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

تقدیم به:

قطب عالم امکان، خلیفه راستین خداوند سبحان، آن غایب از نظر پنهان؛ او که مصداق
تام و اتم انسان کامل در روی زمین است، امید که دستان خالی مان را بفشارد و از ظلمات
سیئات به نور حسنات رهنمون گردد. انشاء...

باسپاس از خداوند رحمان، ایزد منان

پروردگار قادر، آفریدگار ناصر

به مقتضای من لم یشکر المخلوق ، لم یشکر الخالق» در اینجا بر خود فرض می دانم از تمامی عزیزانی که بنده را در این مسیر همراهی و یاری نمودند تشکر و قدردانی نمایم. چه عزیزانی که به طور غیر مستقیم از الطاف ایشان بهره مند بودم و چه اساتیدی که با وجود ضیق وقت از راهنمایی های خود دریغ ننمودند.

به خصوص از استاد گرامی سرکار خانم دکتر خزاعی که به عنوان استاد راهنما با راهگشایی های خالصانه خویش نقش اساسی در تدوین این رساله داشتند.

همچنین از جناب آقای دکتر اله‌بداشتی که به عنوان مشاور مرا مورد لطف قرار دادند، کمال تشکر را دارم.

و با تشکر فراوان از همسر و فرزندانم که در تمامی مراحل به خصوص در زمینه تحصیل از تشویق و تلاش و محبت ایشان بهره مند بودم.

توفیق روز افزون تمامی این عزیزان را از پروردگار متعال مسألت دارم.

چکیده

در این نوشتار دیدگاه صدر(ره) در مورد هویت انسان و عناصر سازنده آن مورد بررسی قرار گرفته است. اهمیت مباحث انسان شناسی بر هیچ کس پوشیده نیست. خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «خلق نکردم جن و انس را مگر برای اینکه مرا عبادت کنند.» و انسان به حقیقت عبادت نمی‌رسد مگر با معرفت و معرفت رب حاصل نمی‌گردد مگر اینکه انسان ابتدا به خودش معرفت پیدا کند که «من عرف نفسه فقد عرف ربه» پس غایت خلقت انسان تقرب الی الله است و این امر میسر نمی‌شود، مگر اینکه عصاره هستی(انسان) خودش را به درستی بشناسد؛ زیرا کسی که به خود جاهل باشد به غیر خود جاهل تر است. صدرالمتهلین(ره) با تأسیس اصالت وجود و حرکت جوهری در مباحث انسان شناسی تحولی شگرف به وجود آورد. از دیدگاه صدر(ره) نفس، یک حقیقت مستقل است که تعلق آن به بدن، تدبیری است و این حقیقت مستقل، جوهر است و افعال خود را به واسطه قوایی که همه مجرد هستند انجام می‌دهد؛ این جوهر مجرد، جسمانیه الحدوث و روحانیه البقاء است؛ همچنین انسان مجموعه‌ای از نفس و بدن است که هر دو به یک وجود موجودند؛ و بدن، حکم ماده و نفس، حکم صورت را برای انسان دارد و چون قوام هر موجودی به صورت آن است؛ بنابراین هویت و حقیقت انسان همان فصل اخیر اوست. از دیدگاه صدر(ره) نفس انسان دارای حد ثابتی نیست به همین دلیل انسان موجود پیچیده‌ای است که فلاسفه با تمام توان فکری از درک کامل او عاجز مانده‌اند. صدر(ره) شناخت نفس را در پرتو کتاب و سنت جست و جو می‌کند و بدون بهره‌مند شدن از مشکلات نبوت این شناخت را میسر نمی‌داند. از دیدگاه او، سه عنصر مهم در ساختن نفس دخیل‌اند؛ یعنی ملکات، اعمال و نیات. در این نوشتار پس از بیان اصول صدر(ره) در علم النفس به معرفی این سه عنصر و نقش هر کدام در ساختن هویت انسانی پرداخته شده و نقش ایمان در تعیین این هویت مورد بررسی قرار گرفته است.

کلیدواژه: هویت انسانی، ملکات، نیات، اعمال، صدرالمتهلین

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات و مفاهیم

۱	تعریف مساله و بیان سوال های اساسی تحقیق.....
۲	سوال اصلی.....
۲	سوال های فرعی.....
۲	فرضیه ها.....
۲	اهمیت و ضرورت تحقیق.....
۴	سابقه و پیشینه.....
۴	اهداف و کاربردها.....
۵	روش تحقیق.....
۵	ساختار پایان نامه.....
۶	۱-۱: آشنایی اجمالی با شخصیت صدرالمتالهین ^(ره) .....
۶	معرفی شخصیت.....
۶	غروب خورشید.....
۷	مهمترین استادان و شاگردان.....
۷	شخصیت فلسفی.....

- ۸ ..... ادوار تفکر.....
- ۹ ..... آثار ماندگار .....
- ۱۰ ..... تک نگاره های تازه درباره ملاصدرا^(ره).....
- ۱۱ ..... مراحل سیر و سلوک.....
- ۱۳ ..... ابتکارات جناب صدرا^(ره).....
- ۱۵ ..... تأثیر فلسفی .....
- ۱۷ ..... تحلیل و نقد و بررسی زندگانی ملاصدرا^(ره).....
- ۱۹ ..... بحث هویت انسان در آثار ملاصدرا^(ره).....
- ۲۰ ..... ۲-۱. اهمیت شناخت هویت انسان.....
- ۲۰ ..... ۲-۱-۱: از دیدگاه آیات.....
- ۲۵ ..... صعوبت شناخت انسان .....
- ۲۵ ..... ۲-۲-۱: از دیدگاه روایات .....
- ۲۶ ..... ۲-۳-۱: از دیدگاه صدرا^(ره).....
- ۳۰ ..... ۳-۱. معنا شناختی و جایگاه هویت انسان .....
- ۳۱ ..... ۳-۱-۱: پرسش های مرتبط با هویت شخصی.....
- ۳۲ ..... ۳-۲-۱: معنا شناختی واژه شخصیت در نگاه روانشناسان.....
- ۳۶ ..... ۳-۳-۱: نظریه های معاصر در ارتباط با هویت شخصی .....
- ۴۰ ..... ۴-۳-۱: اسلام و هویت انسان.....
- ۴۱ ..... ۵-۳-۱: هویت انسانی در تفسیر صدرالمتهین^(ره).....
- ۴۲ ..... ۶-۳-۱: تعریف ماهیت انسان .....

۴-۱: تعیین ماهیت انسانی از دیدگاه صدرا^(ره) ۴۳

۴-۱-۱: تعریف نفس ۴۳

۴-۱-۲: ویژگی های نفس ۴۸

جوهریت نفس ۴۸

تجرد نفس ۵۰

فصل دوم: اصول و مبانی تاثیرگذار بر هویت انسان از دیدگاه صدرا^(ره)

۱-۲. اصالت وجود ۵۴

تحریر محل نزاع ۵۵

واژه «اصالت» و «اعتباریت» ۵۶

تبیین اصالت وجود ۵۷

۲-۲. نحوه تشخیص موجودات ۵۹

ماهیت اماره وجود هستند نه مخصص آن ۶۱

۳-۲. حرکت جوهری ۶۲

تبیین حرکت جوهری ۶۳

۴-۲. اتحاد عاقل و معقول ۶۷

ویژگی های علم ۶۸

۵-۲. وحدت نفس با قوای آن ۷۳

۱-۵-۲: اثبات وحدت نفس با قوا از جهت ادراک ۷۳

اثبات وحدت نفس با قوای ادراکی از جهت معلوم ۷۴

اثبات وحدت نفس با قوا از جهت تحریک «از ناحیه معلوم» ۷۵

۲-۵-۲: اشکالات وارد بر براهین قوا ۷۶

- اشکال اول ۷۶
- پاسخ اشکال اول ۷۷
- اشکال دوم ۷۷
- پاسخ اشکال دوم ۷۷
- بیان قاعده ۷۷
- ۳-۵-۲: چگونگی وحدت نفس با قوا ۷۹
- ۶-۲: کیفیت حدوث و بقای نفس ۸۰
- ۷-۲: رابطه نفس و بدن ۸۴
- ۱-۷-۲: نقش بدن برای نفس ۸۷
- بدن ماده قابل و نفس صورت آن است ۸۷
- بدن ابزار نفس است ۸۷
- بدن از شئون نفس است ۸۸
- ۸-۲: تجرد قوای نفسانی ۹۲
- قوای محرکه ۹۲
- قوای مدرکه ۹۳
- قوای نفس انسانی ۹۴

فصل سوم: دیدگاه های صدرالمتألهین^(۵) درباره هویت انسان

- ۱-۳: حقیقت هر چیزی به صورت اوست ۱۰۱
- معانی متعدد صورت ۱۰۱
- حقیقت هر چیزی به صورت اوست ۱۰۲
- تفاوت ماده و صورت با جنس و فصل ۱۰۴

- ۲-۳. نوعیت نوع به فصل اخیر آن است ۱۰۵
- ۳-۳. نفس دارای حد ثابتی نیست ۱۰۹
- بیان اجمالی ۱۰۹
- بیان تفصیلی ۱۰۹
- انسان ها انواع منحصر به فرد هستند ۱۱۴
- ۴-۳. استکمال نفس به واسطه حرکت جوهری ۱۲۰
- تعریف استکمال ۱۲۰
- مبانی نظری استکمال جوهری نفس انسانی ۱۲۱
- نفس قابل تغییر و تکامل است ۱۲۲
- ۵-۳. اینهمانی انسان در زندگی اخروی ۱۲۶
- نقش اصول مطرح شده در توجیه اینهمانی ۱۲۹
- ابدان حقیقی ۱۳۲

فصل چهارم: عوامل سازنده هویت از دیدگاه صدر^(د)

- مقدمه ۱۳۶
- ۱-۴. ملکات، اعمال، نیت ۱۳۸
- ۱-۴-۱: ملکات ۱۳۸
- ۱-۴-۲: اعمال ۱۴۲
- ۱-۴-۳: نیت ۱۴۲
- جزای نیت ۱۴۳
- مبادی نیت خیر و نیت شر ۱۴۴
- ۲-۴. نقش هریک از عناصر در تحقق هویت ۱۴۶

اصناف انسان ها به تناسب نوع هویت آنها.....	۱۴۸
۳-۴. سعادت حقیقی انسان.....	۱۵۰
چگونگی حصول سعادت حقیقی.....	۱۵۱
کمال نفس بر اساس عقل نظری.....	۱۵۲
کمال نفس بر اساس قوه عملی.....	۱۵۴
اصناف انسانها در آخرت.....	۱۵۶
۴-۴. نقش ایمان در تحقق هویت انسانی.....	۱۵۷
حقیقت ایمان.....	۱۵۷
رابطه ایمان و عمل.....	۱۶۰
مراتب ایمان.....	۱۶۱
ثمرات ایمان.....	۱۶۳
رابطه متقابل ایمان و معرفت نفس.....	۱۶۳
رابطه ایمان با سعادت حقیقی.....	۱۶۳
نتیجه پایانی.....	۱۶۵
فهرست منابع و مآخذ.....	۱۷۲

فصل اول

کلیات و مفاهیم

▪ تعریف مساله و بیان سوال‌های اساسی تحقیق

مساله اصلی در این تحقیق بررسی هویت و شخصیت انسان از دیدگاه فیلسوف بزرگ صدرالدین شیرازی است. جناب صدرالمتهلین درباره هویت و شخصیت انسان، دیدگاه‌هایی ارائه داده اند که منحصر به فرد است؛ از جمله اینکه ایشان نفس انسان را جسمانیه الحدوث و روحانیه البقاء می دانند و یا اینکه از دیدگاه صدر(ره) هویت‌های انسان، هویت‌های مشخص و ثابتی نیستند. هر انسانی هویت و شخصیتی منحصر به فرد دارد و ۳ عنصر مهم و سازنده شخصیت انسان ملکات نفسانی رفتار و نیات او می باشند که مجموع این سه عنصر هویت انسان را تعیین می بخشند و در قیامت همین هویت است که متمثل می شود.

در این رساله سعی بر آن است که دیدگاه‌های صدرالمتهلین درباره ماهیت انسان و عناصر تعیین کننده هویت مورد بررسی دقیق قرار گرفته و نقش این عناصر در شکل‌گیری شخصیت واقعی انسان مشخص شود؛ و از آنجا که در فلسفه صدرایی هویت انسان در دنیا از طریق حرکت تدریجی ساخته می شود و این هویت کاملاً با موقعیت انسان در جهان آخرت مرتبط است، لذا بحث معاد جسمانی و این‌همانی انسان در عالم دیگر و همچنین نقش ایمان در شکل‌گیری این هویت مورد بحث و بررسی قرار می گیرد.

جنبه جدید و نو بودن موضوع، منطبق کردن آراء فلسفی صدر(ره) با دیدگاه‌های اخلاقی و انسانی اوست که ثمره آن می تواند اصلاح و تربیت انسان باشد و اینکه فلسفه برخلاف انتظار عموم، می تواند در زندگی انسان به صورت کاربردی مورد استفاده قرار گیرد.

▪ سؤال اصلی

۱. هویت و شخصیت انسان چیست؟
۲. عناصر سازنده آن کدام است؟

▪ سوالات فرعی

۱. آیا انسان دارای حد ثابتی است؟
۲. هویت انسان چگونه شکل می گیرد؟
۳. بر اساس این نوع شکل گیری اینهمانی شخص قابل توجیه است؟
۴. نقش ایمان در تعیین هویت انسان چیست؟

▪ فرضیه ها

۱. هر انسانی هویت و شخصیت منحصر به فرد دارد.
۲. عناصر سازنده شخصیت هر فرد ملکات، رفتار و نیات او هستند.
۳. مجموع این سه عنصر شخصیت واقعی انسان را تعیین خواهد کرد.
۴. سعادت یا شقاوت انسان با این سه عنصر ارتباط مستقیم دارد.
۵. ایمان در شکل گیری هویت انسانی نقش اساسی دارد.

▪ اهمیت و ضرورت تحقیق

«معرفت نفس» یا «خودشناسی» یکی از مهم ترین موضوعاتی است که از دیرباز مورد توجه بشر واقع شده و ذهن بسیاری از اندیشمندان را به خود معطوف کرده است. «خودشناسی» در کنار «خداشناسی» و «جهان شناسی» مثالی را تشکیل می دهند که در طول تاریخ، محور اساسی اندیشه بشری بوده است و می توان گفت: اساسی ترین سوالات بشر و

بنیادی ترین جهت گیریهای فکری بشر حول این سه محور بوده اند. در این میان، خود شناسی از جهاتی از اهمیت ویژه ای برخوردار است؛ زیرا انسان در پی آن است که پیش از هر چیز و پیش از همه «خود» را بشناسد و به حل معمای «خود» پردازد. از این گذشته، «خودیابی» و کشف حقیقت وجود خویش، از کشف خدا و شناخت جهان، جدا و بیگانه نیست.

دعوت به «خودآگاهی» و اینکه «خود را بشناس تا خدای خویش را بشناسی» و «خدای خویش را فراموش مکن که خود را فراموش می کنی» سرلوحه تعلیمات مذهبی است.

جالب اینکه در نگاه آیات و روایات، خود شناسی کلید حل بسیاری از معارف دینی است و با خدا شناسی ارتباط تنگاتنگی دارد:

سُرِّيهِمْ آيَاتُنَا فِي الْاَفَاقِ وَ فِي اَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ؛^۱

به زودی نشانه های خود را در اطراف جهان و در وجود خودشان به آنان نشان می دهیم تا حقانیت خداوند برای آنان آشکار شود.

مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ؛^۲

هر کسی خود را شناخت، پس به تحقیق خدایش را شناخته است.

هر قدر معرفت انسان به نفس خود بیشتر و عمیق تر شود، تا آنجا که بتواند حقیقت وجود خویش را بدون حجاب و مانعی با علم حضوری و شهودی بیابد، قهراً معرفت او نسبت به ربّ خویش بیشتر و عمیق تر خواهد شد و خدا را شهود خواهد کرد.

از سوی دیگر، خود شناسی با اعتقاد به معاد و حیات پس از مرگ انسان رابطه ای ناگسستنی دارد؛ زیرا اصولاً بدون اعتقاد به نفس مجرد و اصالت آن، جایی برای اعتقاد به معاد باقی نمی ماند. از این رو، هر اندازه معرفت ما به نفس و قابلیت بقای آن پس از مرگ عمیق تر و گسترده تر شود، اعتقاد ما به معاد و حیات پس از مرگ ریشه دار تر خواهد شد.

^۱ . فصلت، آیه ۵۳.

^۲ . محمد محمدی ری شهری، منتخب میزان الحکمه، تلخیص: سید حمید حسینی، ترجمه: حمیدرضا شیخی، چاپ اول، قم: سازمان چاپ و نشر دارالحدیث، ۱۳۸۱ش، ج ۶، ص ۱۴۲

بنابراین ضروری است که هویت انسان و عناصر سازنده او مورد بررسی و شناخت دقیق قرار گیرد تا شناخت مبدا و معاد میسر گردد.

▪ سابقه و پیشینه

مباحث انسان شناسی یا همان علم النفس در فلسفه قدمتی بسیار طولانی دارد. اهمیت مقام انسان از دیدگاه هر فیلسوفی مربوط به جهان بینی و روانشناسی اوست.

تا قبل از افلاطون جهان شناسان نفس را تاویل به هوا یا آتش یا اتم می کردند. اما افلاطون طرفدار قطعی و سرسخت اصالت روح بود و اینکه نفس به وضوح از بدن متمایز است و با ارزش ترین دارایی انسان است و توجه و مراقبت راستین نفس باید کار اصلی انسان باشد. افلاطون نفس را به عنوان «خودآغازگر حرکت» یا «منشأ حرکت» تعبیر می کند؛ از دیدگاه او نفس مقدم بر بدن و برتر از بدن است و باید بر بدن حکومت کند.^۱

در مورد هویت انسان نظرات مختلفی وجود دارد. تقریباً تمام فلاسفه اعم از غربی و مسلمان دیدگاه هایی در مورد هویت انسان ارائه داده اند که ملاصدرال(ره) برخی از این نظرات را مطرح نموده و به ابطال یا توجیه آنها پرداخته است.^۲ کتاب ها و مقالات زیادی نیز پیرامون انسان شناسی نوشته شده است. در این تحقیق درصدد بررسی مبانی صدرالمتالهین در مورد هویت واقعی انسان و عناصر سازنده آن هستیم؛ لازم به ذکر است که با بررسی های انجام شده کتاب یا مقاله ای که عنوان این تحقیق با آن یکسان باشد، یافت نشد.

▪ اهداف و کاربردها

انتظار می رود که بررسی این مطالب دیدگاه روشنی در مورد شخصیت انسان پیش روی ما قرار دهد که بر اساس آن شخص بتواند با کنترل سه عنصر سازنده شخصیت خود در مسیر تکامل و قرب الی الله قدم گذاشته و خود را به گونه ای یاری دهد که هویت او انسانی شده و تمثل او در قیامت تمثلی متعالی باشد. انشاء الله...

---

^۱. فردریک کاپلستون، تاریخ فلسفه یونان و روم، ترجمه سید جلال الدین مجتوبی، چاپ دوم، تهران: انتشارات سروش ۱۳۶۸ش، ج ۱، ص ۲۳۹

^۲. محمدبن ابراهیم صدرالدین شیرازی، اسفار، ج ۸، ص ۲۴۱

علاوه بر تأثیر اخروی، امید است که شناخت بیشتر هویت، انسان را در ایجاد اخلاق حسنه و دوری از قبیاح و سیئات یاری رساند و با اصلاح خود انشاءالله بتوانیم راهنمای عزیزانی باشیم که در این مسیر از ما طلب مدد و یاری دارند.

▪ روش تحقیق

روشی که در انجام این پژوهش اتخاذ شده، روش کتابخانه‌ای است؛ در این روش با مراجعه به کتابهای اصلی و مهم مرحوم صدرالمتالهین، ابتدا اصول تأثیرگذار بر مباحث علم‌النفس ایشان استخراج و سپس به بیان ساختار هویتی انسان از دیدگاه ایشان پرداخته شده است. البته شیوه اتخاذ شده در این رساله بیشتر تحلیلی است تا گزارشی.

▪ ساختار پایان نامه

این رساله در چهار فصل تنظیم شده است که در فصل اول اهمیت شناخت انسان و نظرات موجود در مورد هویت انسان به اختصار ذکر شده و در پایان تعریف ماهیت انسان از دیدگاه صدرال(ره) بیان شده است. در فصل دوم اصول تأثیرگذار بر مباحث نفس صدرال(ره) برشمرده شده است و در فصل سوم به تبیین هویت انسان از دیدگاه وی و ارتباط این نوع تبیین با توجیه اینهمانی شخصی پرداخته شده است. در فصل چهارم عناصر سازنده هویت و رابطه آنها با یکدیگر و نقش آنها در تعیین هویت و همچنین اصناف انسان‌ها در آخرت مورد بررسی قرار گرفته است. در پایان تأثیر ایمان بر شکل‌گیری هویت انسان به اختصار بیان شده است.

۱- آشنایی اجمالی با شخصیت صدرالمتهین

▪ معرفی شخصیت

محمد بن ابراهیم قوامی شیرازی ملقب به صدر المتهین یا ملاصدرا در ظهر روز نهم جمادی الاولی سال ۹۸۰ قمری دیده به جهان گشود. پدر او خواجه ابراهیم قوامی مردی پرهیزگار دیندار و دوستدار و حامی دانش و معرفت بود. در زمان حیات ملاصدرا، شیراز دارای حکومت مستقلی بود و حکمرانی آن به برادر شاه واگذار گردید که پدر

ملاصدرا بعنوان معاون او و دومین شخصیت مهم آن منطقه به شمار می رفت و به نظر می رسید تنها موهبتی که خداوند به او ارزانی نداشته است داشتن فرزند باشد. اما بالاخره خداوند درخواست ها و دعاهای این مرد پاک و زاهد را بی جواب نگذاشت و بهترین پسران را به او ارزانی کرد که او را محمد ملقب به صدرالدین نام نهاد به آن امید که عالی ترین شخصیت مذهبی گردد.^۱

▪ غروب خورشید

حکیم وارسته در طول عمر ۷۱ ساله اش هفت بار با پای پیاده به حج مشرف شده و گل تن را با طواف کعبه دل صفا بخشیده و در آخر نیز سر بر این راه نهاد و به هنگام آغاز سفر هفتم یا در بازگشت از آن سفر سال ۱۰۵۰ ه.ق در شهر بصره تن رنجور را وداع نمود و در جوار حق قرار گرفت و در همانجا به خاک سپرده شد و گرچه امروز اثری از قبر او نیست، اما عطر دلنشین حکمت متعالیه از مرکب نوشته هایش همواره مشام جان را می نوازد.^۲

^۱. محمد بن ابراهیم صدرالدین شیرازی، رساله سه اصل، تصحیح: سید حسین نصر، چاپ سوم، تهران: انتشارات

روزنه، ۱۳۷۷ش، ص ۴۳

^۲ www.irib.ir و Hupaa.com

▪ مهمترین استادان و شاگردان

در دوران جوانی، صدرالمتهالین جوان با شیخ بهایی آشنا گردید که سنگ بنای شخصیت علمی و اخلاقی ملاصدرا توسط این دانشمند جهان‌دیده کم نظیر بنا نهاده شد. و تکمیل این بنای معنوی را استاد دیگرش دانشمند سترگ و استاد علوم دینی و الهی و معارف حقیقی و اصول یقینی سیدامیر محمد باقر بن شمس الدین مشهور به میرداماد عهده دار گشت. این نوجوان خوش استعداد و پر شور حدیث و درایه و رجال و فقه و اصول را از شیخ بهائی و فلسفه و کلام و عرفان و دیگر علوم ذوقی را از محضر میرداماد آموخت و علوم طبیعی و ریاضی و نجوم و هیئت را نیز از محضر این دو استاد و احتمالاً نزد حکیم ابوالقاسم میر فندرسکی عارف زاهد و ریاضی دان بنام عصر فرا گرفت.

از شاگردان او میتوان به و ملامحسن فیض کاشانی اشاره کرد.

برای ملاصدرا تا ده نفر شاگرد معروف شناخته و ذکر شده است که مشهورترین آنها

فیض کاشانی و فیاض لاهیجی و حاج ملاهادی سبزه زاری می باشند.¹

▪ شخصیت فلسفی:

در زمان حیات ملاصدرا یعنی در اواخر قرن دهم و شروع قرن یازدهم هجری کلام و فلسفه از علوم رایج و محبوب آن زمان به شمار می رفتند. دلیل عمده گسترش این علم نسبت به سایر علوم آن زمان مانند فقه، ادبیات عرب، ریاضی، نجوم و طب و دیگر علوم و همچنین هنرهای رایج آن زمان مانند خط، معماری و کتیبه را می توان در شرایط اجتماعی آن دوران که خود زائیده شرایط سیاسی حاکم بر کشور بود، جستجو نمود. عدم وابستگی و استقرار و مرکزیت حکومت وقت امنیت و آزادی خاصی را حکمفرما ساخته بود که شکوفا شدن استعدادها و گسترش هنر و علم را در پی داشت.

صدرالدین محمد در علوم متعارف زمان و بویژه در فلسفه اشراق و مکتب مشاء و کلام

و عرفان و تفسیر قرآن مهارت یافت. او آثار فلسفی متفکرانی چون سقراط و فلاسفه هم عصر

---

¹ . Mandegar.tarikhema.ir و Noorportal.net

او، افلاطون، ارسطو و شاگردانش و همچنین دانشمندانی چون ابن سینا و خواجه نصرالدین طوسی را دقیقاً بررسی نمود و موارد ضعف آنها را باز شناخت و مسائل مبهم مکاتب را به خوبی دانست. او اگر چه از مکتب اشراق بهره‌ها برد ولی هرگز تسلیم عقاید آنان نشد و گرچه شاگرد مکتب مشا گردید. لیکن هرگز مقید به این روش نشد. ملا صدرا پایه‌گذار حکمت متعالیه می‌باشد که حاوی ژرف‌ترین پاسخ‌ها به مسائل فلسفی است. ملا صدرا علاوه بر سالک و رهرو در عرفان بعنوان موفق‌ترین سالکین در فلسفه می‌باشد که با طی کردن مراحل مختلف گنجینه با ارزشی را برای ساخت قلعه‌ای از دانش کشف نمود که با نور جاودانی حقیقت می‌درخشد.^۱

▪ ادوار تفکر:

زندگی صدر المتألهین به سه دوره تقسیم می‌شود:

الف- دوره آموزش و تحصیل و شاگردی و تعلم است که سرگرم جستجو و بحث و تتبع آراء و افکار فلاسفه و متفکران بوده که ما نباید از تأثیر افکار دو استاد گرانمایه اش یعنی میرداماد و بهاء الدین عاملی در او غافل باشیم.

ب- دوره ریاضیات و مجاهدات نفسانی است که از یک جانب به عبادت و دوری از دنیا پرداخته و از جانب دیگر به کشف و شهود پرداخته است، لذا در محلی به نام قریه کهک که در چهار فرسنگی شهر مقدس قم است، انزوا گرفته و حدود پانزده سال در آنجا به عبادت و تفکر در وجود مشغول شد تا آنکه روح عرفان در او ظهور پیدا کرد.

ج- دوره تألیف و آموزش و تربیت است که به منزله محصول دو دوره گذشته وی می‌باشد و نخست کتاب اسفار را تألیف کرد که نسبت به دیگر کتب فلسفی او حکم مصدر و مادر را دارد.^۲

---

^۱ - www.irib-ir و Hupaa.com

^۲. محمد خواجه‌جوی، لوامع العارفین، چاپ اول، تهران: انتشارات مولی، ۱۳۶۶ش، ص ۵۱، ۵۲.